

אם כבנים אם כעבדים

היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים. אם כבנים אם כעבדים. אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחוננו ותוציא כאור משפטנו, איום קדוש: (מתוך תפילת מוסף לראש השנה, פיוט שלאחר תקיעות למלכויות, זכרונות ושופרות).¹

בבא בתרא דף י עמוד א

תניא: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין² להשיבך ולומר לך: אם אלוהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנס? אמור לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנום.³

וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם אלוהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנס? אמר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנום. אמר לו: אדרבה, זו שמחייבתן לגיהנום!⁴ אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים, וציווה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו? ואתם קרויים עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה נה)⁵!

אמר לו רבי עקיבא: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים, וציווה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו? ואנן (אנו) קרויים בנים, דכתיב: "בנים אתם לה' אלוהיכם" (דברים יד א).⁶

אמר לו: אתם קרויים בנים וקרויים עבדים. בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אתם קרויים בנים, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אתם קרויים עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום?⁷ אמר לו, הרי הוא אומר: "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית" (ישעיהו נח ז) - אימתי "עניים מרודים תביא בית"? האידנא (היום, בימינו), וקאמר (והוא אומר): "הלא פרוס לרעב לחמך".⁸

¹ מקור הראשון בו נזכר פיוט זה, שמחברו אינו ידוע, הוא בסידור רב עמרם גאון. וכבר הרחבנו לדרוש ב"יום הרת עולם" ומשמעותו בדברינו [יום הרת עולם - בין ניסן לתשרי](#) על ראש השנה כיום בריאת העולם. הפעם נבקש לדרוש בקטע: "אם כבנים, אם כעבדים" ואולי גם נציע לו מקור. בין כך ובין כך, ידון ריבוננו של עולם אותנו ואת כל בית ישראל לכף זכות (ראה דברינו [לכף זכות](#) ביום הכיפורים).

² רש"י מסביר שבעל הדין הוא גוי או רשע שבא לנגח את עם ישראל. שטיינזלץ מביא בשם רבי גרשום מאור הגולה שהכוונה ליצר הרע. ראה גמרא מנחות קי ע"א בנושא הקרבנות: "תניא, אמר רבי שמעון בן עזאי: בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות, שלא נאמר בהן לא אל ולא אלהים אלא ה', שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק". ראה גם חולין סג ע"ב בקשר לשמו הכפול של העוף: דיה ואיה. מצאנו ביטוי זה גם בספרי במדבר פיסקא ח (פרשת נשא) בדיון על מנחת הסוטה: "שהיה בדין לבעל הדין לחלוק", ושם נראה שהכוונה היא כללית ורבה יותר. סוף דבר, בעל דין הוא כל טענה (קנטרנית) שאפשר להעלות בדיון על מה שכתוב בתורה, גם באחת מהמדות והשיטות שהתורה נדרשת בהם.

³ "שאנו זוכים במצוות על ידם, שאנו נעשים שליחי (של אלהים) לפרנס אותם" (שטיינזלץ שם).

⁴ את העני ואולי כעת גם את מי שנותן לו צדקה כפי שיובן מהמשך דבריו של טורנוסרופוס. וכבר הקדשנו דף מיוחד בפרשת תזריע למכלול המפגשים של [ר' עקיבא עם טורנוסרופוס](#), כולל הסיפור שר' עקיבא נשא לבסוף את אשתו. ראה שם.

⁵ "ואם גזר הקב"ה על אדם שיהיה במחסור נמצא שהנותן לו צדקה עובר על רצון הבורא" (שטיינזלץ שם).

⁶ ראה מסכת תענית פרק ג משנה ח בסוף הסיפור על חוני המעגל: "שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו". אבל נראה שטענתו של רבי עקיבא היא מעבר לכך, לא סתם בן שמתחטא ומתרפק על אביו, אלא טענה בסיסית יותר הנוגעת לעצם תפקידו של האדם בעולם. ביחסים שבין בן לאב, שלא כמו בין עבד לאדונו, יש מקום ל"הפרת פקודה"! יש מקום לשיקול דעת עצמאי של הבן, מה גם שברור שהאב מנסה את הבן האם יבין שתפקידו הוא לעתים "לסרב פקודה", לתת צדקה למי שהקב"ה היכה ולתקן את החברה שסביבו. אבל זכות זו שמורה רק לבן, לא לעבד. האמנם?

⁷ טורנוסרופוס מתגלה כמי שיועד לדרוש יפה בסגנון חכמים. אלא שבשיטתו הוא הופך את התוצאה לסיבה. זה שאתם יהודים מצויים במצב שפל של עבדות מוכיח ש"עכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום"? סביר שזה המצב הכלכלי, לאומי וחברתי הירוד שבו היה נתון עם ישראל באותה תקופה. וזו כידוע טענה שהרבו להשמיע גויים ומינים (נוצרים) כהוכחה לכך שעם ישראל שוב איננו הבן הנבחר.

⁸ מה בדיוק עונה רבי עקיבא לטורנוסרופוס? ראה שטיינזלץ שם שמציע שר' עקיבא מקנטר את טורנוסרופוס ואומר לו שאנו עניים ומושפלים בגללכם הרומאים שגובים מאתנו מסים רבים כל כך. מה תשובה היא זו? שים לב לביטוי "עניים מרודים" שבפסוק, שעמהם מצווה האדם לפרוס ולחלוק את פיתו. ("עני דרכו בפרוסה" - הא לחמא עניא). מי שרואה שסביבו יש עניים יותר ממנו - עניים מרודים - והוא יש לו לפחות פרוסה לפרוס, שוב אולי איננו כל כך עני. ובעקבות כך, ההחלטה אם אתה עבד (עני מרוד) או בן (עשיר/עני בדרגות שונות) איננה אובייקטיבית ולא נמדדת בעיניים חיצוניות, אלא סובייקטיבית ותלויה בהרגשתו הפנימית של האדם ובאופן בו הוא מסתכל על סביבתו. גם זה ניסיון. עכ"פ, לא אתה טורנוסרופוס תחליט אם אני רבי עקיבא בן או עבד. אני אמשיך לתת צדקה גם במצב הקשה בו אני נתון. אני אתן לאחר ואסייע לחלש וזה עצמו יוכיח על היותי בן למקום. וכבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [על מצוות צדקה](#) בפרשת בהר ובדברינו [לגלגל חוזר הוא בעולם](#) בפרשת ראה, ושם הראינו שיש כאן גם

דרש רבי יהודה ברבי שלום: כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, זכה - הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה - ועניים מרודים תביא בית.⁹

ספרי במדבר פסקא קטו

למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה?¹⁰ משל למה הדבר דומה? למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשום בן חורין, אלא לשום עבד. שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו, יאמר לו: עבדי אתה. כיון שנכנס למדינה אמר לו: נעול לי סנדליי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ. התחיל הבן ההוא מנתק.¹¹ הוציא עליו שטר ואמר לו: עבדי אתה.¹²

כך, כשפדה הקב"ה את זרע אברהם אוהבו לא פדאם לשום בנים אלא לשום עבדים. כשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם, יאמר להם: עבדי אתם. כיון שיצאו למדבר, התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות כגון שבת ועריות ופילין. התחילו ישראל להיות מנתקים. אמר להם: עבדי אתם, על מנת כן פדתי אתכם, על מנת שאהיה גוזר ואתם מקיימים.¹³

מסכת קידושין דף לו עמוד א

"בנים אתם לה' אלהיכם" - בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים - אתם קרוים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים - אין אתם קרוים בנים, דברי ר' יהודה.¹⁴

רבי מאיר אומר: בין כך ובין כך אתם קרוים בנים, שנאמר: "בנים סכלים המה" (ירמיה ד כב), ואומר: "בנים לא אמון בס" (דברים לב כ), ואומר: "זרע מרעים בנים משחיתים" (ישעיהו א ד), ואומר: "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי" (הושע ב א).¹⁵

מלאכי פרק א פסוק ו

וויכוח פילוסופי בין התפיסה ההלניסטית-רומית שאין לאדם להתערב בהחלטת האל מי נעשה עני ומי נעשה עשיר ובין גישת היהדות של מצוות צדקה שהאדם צריך לתקן את העולם הנברא. ראה דברינו [מעשה שמים ומעשה בשר ודם](#) בפרשת בראשית.

⁹ בראש השנה נקבעים מזונותיו של אדם (ראה גם גמרא ביצה טז ע"א): "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו". אבל את הפסוק "הלא פרוס לרעב לחמך" אנו קוראים בהפטרות של יום הכיפורים. ובין ראש השנה ויום הכיפורים, עשרת ימי תשובה בהם הצדקה קורעת את דינו של האדם (בראשית רבה מד יב: "שלשה דברים מבטלים גזירות רעות ואלו הם תפלה וצדקה ותשובה"). כל זאת אם הוא מחשיב עצמו לבן ולא לעבד "ומסרב פקודה" ונותן צדקה בכל מצב שהוא. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [קצבת ראש השנה](#).

¹⁰ ראה דברינו [מצוות זכירת יציאת מצרים](#) בפסח (תקציר והרחבה), שם מנינו 32 מצוות שכתוב בהם זכירת יציאת מצרים.

¹¹ מתמרד, פורק עול. ראה תהלים ב ג: "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו".

¹² כבר זכינו להרחיב בנושא זה בדברינו [כי עבדי הם](#) בפרשת בהר. ראה גם דברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב, שם, בעקבות החורבן והגלות, באים זקני בני ישראל ליחזקאל הנביא בטענה שהברית הופרה, שטר העבדות נקרע, ואין עוד מחויבות של עם ישראל לברית. ותשובת הנביא: "העולה על רוחכם היו לא תהיה". ראה שם. אבל כאן נראה שהמדרש מחמיר ללא צורך. למה פדיון הבן הוא על מנת שיהיה לעבד? למה לא פדיון על מנת שיהיה בן בארמון המלוכה?

¹³ תביעה בלתי מתפשרת זו של השתתת היחסים בין הקב"ה לעם ישראל על יחסי אדון-עבד, היא תגובת הנגד לעבודה זרה בה האדם נוהג עם אלוהיו באופן חברי. ראה שמות רבה מו ד: "כך אמר הקב"ה לישראל: עתה אתם קוראים אותי אבי? אתמול הייתם עובדים עבודת כוכבים וקוראים אותה אבי, שנאמר: (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה". מעמד הר סיני פותח במילים "אנכי ה' אלהיך"! זו התביעה החמורה שכל כולה להוציא מעבודה זרה. ראה הביטוי "חברותא כלפי שמיא מי איכא" (ברכות לד ע"א) כמציינ עורך פמיליאריות עם הקב"ה. ואם יורשה לנו להעיר, הסטיקרים שפשוטו ברחובותינו ובפגושי מכוניותינו: "הקב"ה אנחנו אוהבים אותך" אולי אינם במקום.

¹⁴ במה שונים דברים אלה של ר' יהודה מדברי טורנוסרופוס לעיל: "בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אתם קרוים בנים, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אתם קרוים עבדים"? מה יותר גרוע "אין אתם קרוים בנים" או "אתם קרוים עבדים"? התשובה נעוצה בהבדל בין ביקורת וראייה פנימית של עם ישראל על עצמו (ר' יהודה) ובין ניצול מוסר פנימי לניגוח חיצוני (טורנוסרופוס). יש משהו בדבריו של טורנוסרופוס, יש בעיה דתית בירידת קרנו של עם ישראל, המדרש הוא זה ששם את המילים בפיו! אבל לא ממנו נלמד לקח ומוסר ודוקא מתוך הדיאלקטיקה הזו מתעורר הקשר של בן עם אביו.

¹⁵ אחרי קבלת יחסי אדון-עבד בספר ויקרא (ושמות) יכול לבוא ספר דברים ולהציע את האפשרות הגבוהה יותר של בנים. ואחרי התורה, באים הנביאים ואומרים שבכל מצב ובכל מקרה, יחסי בן-אב שוב אינם פוסקים. כולל הנביא הושע שדן את ישראל ברותחין עד שקראם "בני זנונים" ואמר: "כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם", אך הפך לאחר מכן לנביא התשובה. ראה דברינו [הושע מורה התשובה](#) בשבת שובה. הביטוי "אם כבנים" איננו התניה או סימן שאלה, אלא ביטחון בחסדי שמים שלא ייתמו. שים לב שהדרשן הוא ר' מאיר איתו פתחנו במדרש הראשון ממסכת בבא בתרא בנושא מצוות הצדקה. ר' עקיבא רבו קובע שם את המוטו שאנו בנים ור' מאיר תלמידו ממשיך זאת כאן.

בְּיָכְבֵּד אֶב וְעָבְד אֶדְנִי וְאִם אֶב אֶנִּי אֶיְה כְבוֹדִי וְאִם אֶדְוֹנִים אֶנִּי אֶיְה מוֹרְאֵי אֶמֶר ה' צְבָאוֹת וכו'.¹⁶

ספר אבודרהם סדר תפלת ראש השנה

"אם כבנים אם כעבדים" כלומר, לא ידענו אם תדוננו על ענין שאנו בניך שנאמר: "בנים אתם לה' אלהיכם", או אם תדוננו על ענין שאנו עבדיך שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" ואין דרך לרחם על העבד כבן. "אם כבנים" - פירוש אם זכינו שתדוננו כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם לא זכינו שתדוננו כבנים אלא כעבדים, הנה יש הרבה אדונים מרחמים על עבדיהם ועיני העבדים תלויות אל אדוניהם על שם שכתוב: "הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם" (תהילים קכג, ב) - כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו.¹⁷

שמות רבה כד א, פרשת בשלח

"הלוא הוא אָבִיךָ קָנָךְ הוּא עֲשֶׂךָ וְיִלְנְךָ" (דברים לב ו, שירת האזינו). "אביך קנך". אם זכית - "אביך". כשם שהבן מתחטא עם אביו והוא עושה רצונו, כן אתם מתחטאים לפניו והוא עושה רצונכם.¹⁸ דבר אחר: אם "אביך" למה "קנך"? ואם "קנך" למה "אביך"? אלא בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, הוא מרחם עליהם כאב על בנים; ובזמן שאין עושים רצונו, הוא רודה אותן כעבד. מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדונו בעל כרחו, כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם.¹⁹

מסכת גיטין דף יב עמוד א

רבן שמעון בן גמליאל אומר: יכול העבד לומר לרבו בשני בצורת או פרנסני או הוציאני לחירות, וחכמים אומרים: הרשות ביד רבו ... רבן שמעון בן גמליאל סבר: או פרנסני או הוציאני לחירות, כי היכי דחזו לי אינשי ומרחמין עלי (כדי שיראו אותי אנשים וירחמו עלי); ורבנן סברי: מאן דמרחם אבני חרי, אעבד נמי רחומי מרחם (מי שמרחם על בני חורין, גם על עבד ירחם).²⁰

דברים רבה ב כד, פרשת ואתחנן

"ושבת עד ה' אלהיך" אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגונו אחריו ואומר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלח ואומר לאביו: באילו פנים אני חוזר

¹⁶ ראה פירוש מצודת דוד על פסוק זה: "אם אתם מחזיקים אותי לאב, איה כבודי הראוי לי בעבור אהבתי לכם? ואם אתם מחזיקים אותי לאדון, איה המורא הראוי לירוא מפני?". ופירוש אבן עזרא שם: "בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח מאדניו". הדברים אמנם נאמרים כתוכחה אפילו קשה - ראה שם המשך הפסוק על הכהנים המבזים את שולחן ה'. אבל לנביא מלאכי שמורה זכות הראשונים לרעיון שאנו יכולים להיות גם בנים וגם עבדים. סביר שפסוק זה הוא המקור ל"אם כבנים אם כעבדים" בפיט היום הרת עולם הנ"ל. הפייטן הולך צעד נוסף ויוצר מעין משקל נגד לדברי הנביא. הקב"ה אומר: ממה נפשך, אתם חייבים בכבודי ועם ישראל עונה: ממה נפשך אתה חייב לסלוח לנו. ואנחנו נציע למצוא בפסוק גם את הקריאה שהחלטה היא בידינו. עם ישראל פונה לקב"ה באמירה: תחליט אם אנחנו בנים או עבדים, והוא (הנביא בשמו) עונה להם: חברים, החלטה היא בידיכם. ראה דברינו [אנו מאמירך ואתה מאמירנו](#) בפרשת כי תבוא (שלעולם סמוכה לראש השנה).

¹⁷ כאשר לא באים מכיוון קנטרני כמו של טורנוסרופוס הרשע, אפשר להסכים שאכן התורה מכנה אותנו פעם עבדים (ספר ויקרא) ופעם בנים (ספר דברים והנביאים) ואפילו להסכים לכך שהיותנו עבדים הוא הבסיס (כדברי מדרש ספרי לעיל). אבל כל זה איננו "נפקא מיניה למעשה". בשני המקרים אנו עומדים לפני הקב"ה ומבקשים, בסופו של דבר, את אותו הדבר ובטוחים שניענה. אפשר להרגיש גם בנים וגם עבדים ואין כאן בהכרח סתירה.

¹⁸ נראה שדרשה זו קטועה וחסרה הצלע השנייה: אם לא זכית, כפי שמצוי במדרשים רבים. אך אפשר שהדרשן רואה ב"קנך" חלק בלתי נפרד מ"אביך" וסבור שבפסוק עצמו אין 'שתי צלעות'. יש רק מצב של בן ואליו צריך תמיד לשאוף, בלי לחשוב על אפשרות אחרת. ושלא כדרשה הבאה.

¹⁹ דרשה זו מעמתת את יחסי הקרבה האינטימיים של אב-בן (מתחטא, עושה רצונו, מרחם) עם יחסי המרות של אדון-עבד (רודה, שלא בטובתו, בעל כורחו). יחסי אב-בן הם בוודאי המצב הרצוי והנכון, אבל יש גם מצב של עבד-אדון - יש גם את "קנך" אם לא זכיתם ל"אביך". ובדברינו [אם כבנים אם כעבדים](#) ראינו ששני המצבים אפשריים ולא רק כחלופיים, אלא אפילו בעת ובעונה אחת.

²⁰ גמרא זו היא בהלכות 'פרנסה' היינו מחויבות האדון לפרנס את עבדו (לאחר שבקטע קודם שם דנה הגמרא במחויבות הבעל לזון ולפרנס את אשתו גם במקרים קיצוניים כמו שהאשה הרגה נפש בשגגה ונאלצה לגלות לעיר מקלט). רבן שמעון בן גמליאל סבור שיש לאדון ובה לזון את עבדו כל מצב ולפיכך אם אינו מסוגל לספק לו מזון בשנות בצורת, אז שישחרר אותו והעבד כבר יסתדר באיזה שהוא מקום (אדון אחר? קופת הציבור? ילך לארץ אחרת?). חכמים סבורים שבמצב כזה האדון יכול (צריך) לתת לעבד רשות להתפרנס היכן שימצא, אבל אינו חייב לשחרר אותו. הוא עדיין עבד שלו. אנחנו מבקשים להתמקד בסוף דברי חכמים: מי שמרחם על עניים בני חורין שנאלצים לחזור על הפתחים בשנות בצורת, ירחם גם על עבד שנאלץ לחזור על הפתחים; ולקחת משפט זה לנושא שלנו. עם ישראל ידע תקופות קשות בתולדותיו, "שנות בצורת" קשות של גלות ורעב, כבר לא במעמד של בן, אלא אפילו לא של עבד שמקבל מזון חלף עבודתו. במצב כל כך ירוד, אין הבדל בין רחמי האב על בנו ובין רחמי האדון על עבדו. 'העולם החיצון' מרחם על שניהם ואם כך אז וודאי גם הקב"ה. ואנחנו ערים לכך שלקחת הלכה זו לעולם האגדה יש בה 'מוקשים' רבים ואפשר שהפרזנו יתר על המידה. נשמח לשמוע לקח טוב משואבי המים.

בי? ואני מתבייש לפניך! והיה אביו משלח ואומר לו: בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? ²¹ כך הקב"ה משלח ירמיה לירמיה ישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני: חזרו בכס. מנין? שנאמר: "הֲלֹךְ וְקָרַאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צְפוּנָה וְאִמְרָתָ שׁוּבָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' לֹא אֶפִּיל פְּנֵי בְּכֶם כִּי חֲסִיד אֲנִי נְאֻם ה' לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם" (ירמיהו ג יב). והיו ישראל אומרים לירמיה: באילו פנים אנו חוזרים להקב"ה? מנין? שנאמר: "נִשְׁכָּבָה בְּבִשְׁתֵּנוּ וּתְכַסְנוּ כְּלִמְתָנוּ כִּי לֹה' אֱלֹהֵינוּ חֲטָאנוּ אֲנַחְנוּ וְאֲבוֹתֵינוּ מִנְעוּרֵינוּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ" (ירמיהו ג כה). והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? מנין? "כִּי הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרָיִם בְּכָרִי הוּא" (ירמיהו לא ח). אמר ר' עזריה: א"ל הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכס. אתם אמרתם לי בסיני: "ומעי המו עליו" (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם. "הבן יקיר לי אפרים... על כן המו מעי לוי" (ירמיהו לא כ). ²²

שנה טובה

תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים

מחלקי המים

מים אחרונים: גם מטבע הלשון "אבינו מלכנו" מקפל בתוכו את עמידתנו הכפולה ביום הדין "אם כבנים (אבינו) – אם כעבדים (מלכנו)". ומי ייסד תפילה זו? רבי עקיבא. ראה מסכת תענית דף כה עמוד ב.

²¹ וכמשנה המסיימת את מסכת יומא, פרק ח משנה ט: "אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין, מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים שנאמר (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר (ירמיה י"ז) מקוה ישראל ה' - מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל". אבל כל זה כידוע רק במצוות שבין אדם למקום, שם הקשר הוא עבד או בן. אבל במצוות בין אדם לחברו: "דרש רבי אלעזר בן עזריה (ויקרא ט"ז) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו".

²² מדרש זה זועק: אנחנו בנים! אנחנו בנים! אלא שהאבא צריך להזכיר לבן שהוא בנו! המלך לא פודה אותו על מנת לשים אותו כעבד, אלא על מנת להחזיר אותו לארמון. אלא שהבן צריך לזכור שהוא בן מלכים. ראה הסיפור בימים נוראים של עגנון עמוד כט הלכות מדרכי חיים על בן המלך שגלה והפך לרועה בהרים ושכח שהוא בן מלכים. לימים כאשר המלך עבר שם והייתה הזדמנות לאנשים לבקש ממנו דבר, זרק בן המלך את בקשתו למרכבת המלך שהייתה: "גג קטן של קש" לסוכך על סוכת הרועים הקטנה שלו.